

*Anna Dunin-Dudkowska**

GATUNKI TESTAMENTOWE JAKO ZWIERCIADŁO KULTUR ROZWAŻANIA POLSKO-AMERYKAŃSKIE

Słowa kluczowe: gatunek, wzorzec gatunkowy, testament, kodycył, oświadczenie o pochówku, fundusz powierniczy, trust osoby żyjącej, testament życia, oświadczenie dawcy organów

Streszczenie. Gatunki wypowiedzi kształtowane są przez doświadczenia kulturowe danej społeczności i odzwierciedlają jej ontologiczno-aksjologiczne interpretacje. Z porównania gatunków testamentowych w Polsce i USA wynika, że w obu kulturach funkcjonują odmienne kolekcje i wzorce gatunkowe testamentu i towarzyszących mu gatunków pokrewnych. Widoczne są istotne różnice we wszystkich aspektach wzorca gatunkowego (strukturalne, pragmatyczne, kognitywne i stylistyczne). O ich tożsamości gatunkowej decyduje głównie pragmatyka – wola przekazania majątku określonym spadkobiercom. Amerykańskie gatunki okołotestamentowe silniej eksponują wolność jednostki, pochwałę zaradności i wagę indywidualnego sukcesu, a jednocześnie świadczą o bardziej praktycznym podejściu do realizacji tej czynności prawnej.

Gatunek wypowiedzi to „kulturowo i historycznie ukształtowany oraz ujęty w społeczne konwencje sposób językowego komunikowania się; wzorzec organizacji tekstu” (Gajda 2001, s. 255–256). Wszystkie nasze wypowiedzi reprezentują określone gatunki (Bachtin 1979), których wzorce inherentnie tkwią w rodzimej kulturze użytkowników języka. Gatunki wyrastają z doświadczeń kulturowych danej społeczności i odzwierciedlają jej systemy wartości, sposób myślenia i postrzegania świata, lęki i oczekiwania (Wierzbicka 1999).

Uwzględnienie kontekstu historyczno-społecznego w genologii postulowała już w latach trzydziestych XX w. Stefania Skwarczyńska (Skwarczyńska 1965). Badaczka wyróżniła m.in. pole sytuacji komunikacyjnej (tło historyczno-społeczne powstania gatunku), pole ujęcia przedmiotu/tematu gatunku (ontologiczny aspekt świata przedstawianego) oraz pole kodu (umożliwiające poprawne odczytanie przesłania tekstu i charakteru świata przedstawionego) jako podstawowe wyznaczniki strukturalne, konstytuujące komunikat językowy. Specyficzna konfiguracja wzajemnie przenikających się wyznaczników sprawia, że gatunek uzyskuje jakość

* annadudkowska@gmail.com, Centrum Języka i Kultury Polskiej dla Polonii i Cudzoziemców UMCS, ul. Weteranów 18, 20-038 Lublin.

społeczną i kulturową. Wychodząc z założeń tzw. „lingwistyki «leibnizjańskiej»”, mówiącej, że języki są najlepszym zwierciadłem umysłu ludzkiego, Anna Wierzbicka postuluje teorię „skryptów kulturowych”. Są one opisem charakterystycznych sposobów zachowań językowych i pozajęzykowych w różnych kulturach. Badaczka analizuje „rozpowszechnione w różnych społeczeństwach i odzwierciedlone w języku normy oczekiwania dotyczące sposobów mówienia, sposobów myślenia, sposobów działania, a nawet sposobów czucia” (Wierzbicka 1999, s. 9) i opisuje je przy użyciu specjalnego metajęzyka. Do przywołanych teorii nawiązuje w swoich badaniach Jerzy Bartmiński, włączając aspekt kognitywny do opisu gatunków mowy (Bartmiński 2009).

W koncepcji genologicznej Marii Wojtak gatunki mowy można opisać, odtwarzając ich wzorzec gatunkowy, obejmujący wzajemnie się przenikające aspekty: strukturalny, pragmatyczny, kognitywny i stylistyczny (Wojtak 2001). Muszą one być traktowane łącznie, gdyż w taki sposób funkcjonują w świadomości członków danej wspólnoty kulturowej, która dany gatunek mowy wytworzyła (Wojtak 2004). Interesujące wydaje się porównanie gatunków powszechnie uważanych za tożsame w obydwu omawianych kręgach kulturowych, w istocie zaś wykazujących istotne różnice we wszystkich aspektach wzorca gatunkowego.

Przedmiotem niniejszych rozważań jest kolekcja gatunków testamentowych w Polsce i Stanach Zjednoczonych, obejmująca polskie testamety zwykłe (holograficzny, notarialny i allograficzny¹), testamety szczególne (ustny, podróży i wojskowy)² i polską deklarację dawcy organów oraz amerykański testament notarialny w stanie Luizjana, testamety nienotarialne w innych stanach USA, jak również związane z nimi wypowiedzi okołotestamentowe, m.in. oświadczenie o pochówku, kodycył, fundusz powierniczy, trust osoby żyjącej, testament życia i deklarację dawcy organów.

Obydwa kręgi kulturowe zakładają możliwość dysponowania przez jednostkę własnym majątkiem w ramach obowiązującego prawa, w tym także do sporządzenia testamentu, który zacznie obowiązywać po śmierci nadawcy³. Jest to jednostronna i odwołalna czynność prawna, uwidocznioma w postaci dokumentu. Testament jako gatunek wypowiedzi ma wielowiekową historię. Wykopaliska archeologiczne w Egipcie świadczą o tym, że znany był ponad 4,5 tysięcy lat temu. Starożytni Grecy, tworzyli i deponowali swoje testamety w urzędach publicznych. W starożytnym Rzymie testamety regulowane były przepisami prawnymi

¹ Testament holograficzny to dokument własnoręcznie napisany przez testatora, testament allograficzny to testament ustny, spisany przez przedstawiciela władz administracyjnych. Por. (Niedośpał 1994, s. 21 –22).

² Artykuł nie uwzględnia analizy testamentów szczególnych.

³ Rozporządzanie takie rozumie się jako uprawnienia do wyzbycia się własności (np. przeniesienie, zrzeczenie, czy rozrządzenie na wypadek śmierci) i do obciążenia rzeczy poprzez ustanowienie ograniczonego prawa rzeczowego (np. zastaw, hipoteka, oddanie w dzierżawę, najem, pożyczkę, leasing). Por. <http://prawo.wieszjak.pl/encyklopedia-prawa/w/272147,Wlasnosc.html>.

już w V w. p. n. e⁴ i były oznaką dobrych obyczajów (Blumenthal 2006). Istnienie testamentów implikowane jest także w kilku fragmentach Biblii⁵. W chrześcijańskiej Europie gatunek ten nabrał dodatkowo charakteru religijnego.

Pierwsze testamety polskie pojawiły się w końcu XII w. i sporządzane były w ramach notariatu kościelnego. Do XV w. swoboda testowania była bardzo duża, lecz od wieku XVI, w celu umniejszenia pozycji i potęgi Kościoła, ograniczono możliwość powoływania spadkobierców do kręgu beneficjentów ustawowych. Silna tradycja dziedziczenia ustawowego w Polsce skutkuje dzisiaj prawem do zachowku, czyli otrzymania przez członka rodziny części majątku po zmarłym, nawet przy pominięciu go w testamencie (Żmigrodzka 1997, s. 8).

Poradniki w dawnej Polsce zalecały rozporządzenie dobytkiem bez wprowadzenia rozróżnienia na rodzaje własności (Żmigrodzka 1997, s. 9). Współczesne testamety polskie koncentrują się wokół nieruchomości. Majątek ruchomy pojawia się sporadycznie, najczęściej we wzorcach alternacyjnych, w których występuje zapis lub polecenie. Najbardziej popularne w Polsce są testamety notarialne i holograficzne. Odmiana notarialna sporządzana jest w formie aktu notarialnego, a jej zasadniczym segmentem jest powołanie jednego lub kilku spadkobierców, często bez określania składników majątku. W przypadku kilku spadkobierców potrzebne jest ułamkowe określenie udziału, zaś jeśli nie ma tej informacji, spadkobiercy dziedziczą w częściach równych. Oto przykład:

Alfreda Kosmala oświadcza, że do całości spadku powołuje siostrę Jadwigę Wiśniewską, córkę Edwarda i Rozalii, urodzoną dnia 20 grudnia 1935 r. w Raszynie, zamieszkałą w Warszawie przy ulicy Pustej 48 m. 16. (Janeczko 1999)

Testamety holograficzne (własnoręczne) są równie lakoniczne i brzmią zazwyczaj podobnie:

Ja, niżej podpisany Jan Kowalski na wypadek mojej śmierci zapisuję cały mój majątek ruchomy i nieruchomy swojej córce Annie Kowalskiej zam. w Lublinie przy ul. Zana 2/3. (Stelmaszczuk-Taracha 1996)

Angielska nazwa gatunku brzmi *Last Will and Testament*. Określenie „last will” w średniowieczu oznaczało pośmiertny podział nieruchomości, zaś słowo „testament” odnosiło się do mienia osobistego. Od XIX w. używa się obydwu tych

⁴ Prawo rzymskie wśród pięciu praw przysługujących właścicielowi rzeczy, obejmowało także *ius disponendi* (prawo do rozporządzania własną rzeczą). Oznaką korzystania z rzeczy są uprawnienia do posiadania, używania, pobierania pożytków i innych dochodów z rzeczy (pożytki rzeczy – naturalne, np. plody, jabłka z sadu i cywilne, np. czynsz z tytułu dzierżawy lub najmu, odsetki od pożyczki albo leasingu itp.) oraz dysponowania faktycznego rzeczą (przetwarzanie rzeczy, zużycie, a nawet zniszczenie). Por. (Dębiński 2011).

⁵ „Jakub zostawił Józefowi jedną część więcej niż jego braciom”, a prorok Izajasz powiedział umierającemu królowi Jezekeielowi: Tak powiedział Pan, zostaw swój dom w porządku”. Por. (Thomas 1972, s. 7).

terminów łącznie. Testator może dowolnie rozrządzać swoimi nieruchomościami i ruchomościami, wyszczególniając poszczególne elementy majątku i wymieniając osoby, którym je przekazuje. Spadkodawcy amerykańscy nie czują się w obowiązku podziału swoich dóbr w równych częściach między swoje dzieci. Zdziwienie wśród Polaków budzi sytuacja, w której niektóre z nich otrzymują spadek, a inne są go pozbawione. Przykładem takiej sytuacji jest testament Henry'ego Fondy:

Zabezpieczam przede wszystkim moją żonę Shirlee i moją córkę Amy, ponieważ ich byt zależy od wsparcia z mojej strony. Nie sporządzam w testamencie zapisów dla Jane czy Petera, ani dla ich rodzin. Jedynym powodem takiej decyzji jest to, iż uważam, że są oni niezależni finansowo. Moje głębokie uczucia pozostają w stosunku do nich niezmiennie. (Nass 1993:76–77)

Polskie poczucie sprawiedliwości rodzinnej nie pozwala na przyjęcie takich rozwiązań i spodziewamy się równego podziału majątku między dzieci, bez względu na ich sytuację finansową.

Innym ciekawym przykładem różnic w rozumieniu obowiązków rodzicielskich jest testament Humphrey'a Bogarta, który za pośrednictwem funduszu powierniczego przeznaczają ogromne środki dla swoich dzieci, wypłacane im do momentu ukończenia 45 lat. Nie zdarzają się tego typu zachowania w Polsce, gdzie przekazanie majątku dzieciom jest rodzinnym obowiązkiem. Świadczy to o ogromnej wartości samodzielności i samorealizacji w życiu oraz podziwie dla indywidualnego sukcesu w mentalności amerykańskiej:

Administratorzy kierować się będą koniecznością zapewnienia moim dzieciom takiego standardu życiowego, do jakiego przywykły. Moim pragnieniem jest, aby zanim osiągną pełnoletniość, korzystały z opieki zapewniającej im wszelkie wygody i dobrobyt. Winna być im stworzona możliwość uzyskania wyższego wykształcenia, zgodnie z ich zainteresowaniami i uzdolnieniami. Natomiast drugorzędne znaczenie ma zapewnienie im opieki i oparcia, gdy już uzyskają wykształcenie. (Nass 1993: 52–53)

W obydwu systemach istnieje możliwość wydziedziczenia w przypadku uporczywego niedopełniania obowiązków rodzinnych przez członków rodziny. Przykładem wydziedziczenia rodziny jest testament Violetty Villas:

§ 4. Stawiająca Czesława Gospodarek oświadcza, że wydziedzicza swojego wnuka Macieja Gospodarek, syna Krzysztofa i Małgorzaty, zamieszkałego w Warszawie z uwagi na to, że wbrew woli spadkobierczyni uporczywie nie dopełnia względem niej obowiązków rodzinnych zgodnie z art. 1008 k.c. oraz nie dał żadnego znaku miłości w stosunku do Niej, nie utrzymuje z Nią żadnych kontaktów rodzinnych, nie wspiera Jej w chorobie. [...]

§ 6. Stawiająca oświadcza, że z powodu zerwania przez członków rodziny więzi rodzinnej i uczuciowej i ich niewłaściwego zachowania, nie może wybaczyć Im Ich zachowania. (http://www.se.pl/wydarzenia/kraj/testament-violetty-villas-krzysztof-gospodarek-zostal-wy-dziedziczony-wszystko-dostanie-elzbieta-budz_219660.html)

W testamentach amerykańskich pominięcie osób z najbliższej rodziny nie wymaga uzasadnienia tej decyzji. Postanowienia takie są z całym szacunkiem akceptowane i osobom wydziedziczonym nie przysługuje prawo do zachowku.

Ponadto osobom, które próbowałyby podważyć niekorzystny dla nich testament, często zagraża klauzula *in terrorem*, która przyznaje im kwotę kilku dolarów dla zaspokojenia roszczeń lub całkowicie je pozbawia wszelkich zapisów.

Dotychczas w Polsce wyrażanie woli dotyczącej przeznaczenia konkretnych elementów majątku wyznaczonym spadkobiercom było jedynie życzeniem spadkodawcy, niemającym żadnej mocy prawnej. Najnowsze zmiany w prawie spadkowym w Polsce (23.10.2011 r.) pozwalają na przekazanie poszczególnych elementów spadku wyznaczonym osobom w formie testamentu notarialnego. Przedmiotem zapisu mogą być rzeczy, nieruchomości, prawa majątkowe, przedsiębiorstwo lub gospodarstwo rolne. Ten tzw. zapis windykacyjny wzmacnia wolę testatora, uwzględniając jego wolę dotyczącą losów poszczególnych składników zgromadzonych przez niego dóbr. Nowa regulacja uważana jest za przykład przepisów przyjaznych dla społeczeństwa i będzie oznaczała większy wpływ spadkodawcy na uregulowanie spraw spadkowych. To powrót do rozwiązań przedwojennych.

We współczesnych testamentach polskich, także osób znanych i sławnych, nie spotyka się rozważań egzystencjalnych ani religijnych. Amerykańskie testamenty zwykle także nie zawierają takich elementów, lecz można je dostrzec w niektórych bardziej ekscentrycznych dokumentach. Zgodnie z zasadą, że niebezpiecznie jest nie należeć do żadnego Kościoła (Nass 1993, s. 13), niektórzy spadkodawcy deklarują swoją żarliwość religijną. J. Pierpont Morgan, jeden z największych finansistów Wall Street, pisze:

Powierzam swą duszę Zbawicielowi z pełną ufnością, iż gdy obędzie już ona pokutę i zostanie obmyta w bezcennej krwi Bożej, stanie się doskonała i Zbawiciel złoży ją przed tronem Boga w Niebiesiech. Usilnie proszę moje dzieci, aby za wszelką cenę, nawet kosztem największych poświęceń, broniły prawdy, że pełne odpuszczenie grzechów jest możliwe jedynie poprzez ofiarę, którą złożył Jezus Chrystus własną krwią. (Nass 1993, s. 294–295)

W kategoriach redakcyjnych, istotną cechą testamentu polskiego jest większa dowolność w budowie wypowiedzi, która jest indywidualnym wyrażeniem ostatniej woli, mimo że jest wzorowana na znanych nadawcy tekstach tego typu. Być może to wyraz polskiej samodzielności nadawców (oszczędność wynikająca z braku opłat dla prawników), być może oznaka braku umiejętności zastosowania prakseologii w działaniu (Kotarbiński 1955). Jednakże dzięki dużej społecznej świadomości gatunkowej większość nadawców jest w stanie sporządzić prawnie wiążący testament, zbliżony swą formą do tekstu wzorcowego. Odmienna sytuacja panuje w pragmatycznych Stanach, gdzie ogólnie dostępne są gotowe formularze testamentowe dla osób o określonej sytuacji rodzinnej, obowiązujące w danym stanie. Stosowanie zunifikowanych formularzy gwarantuje przeprowadzenie tej czynności prawnej w sposób logiczny, uporządkowany, zgodny z prawem. Oszczędza czas i nie pozwala na popełnienie błędów formalnych. Odzwierciedla także pewien sposób urzędzenia społeczeństwa, którego celem jest ułatwienie obywatelom wszystkich aspektów życia i powierzenie każdej sprawy wymagającej wiedzy

specjalistycznej wykwalifikowanym fachowcom. Formularzom towarzyszą liczne poradniki mówiące o tym, jak krok po kroku sporządzić ważny testament, który obok zabezpieczenia finansowego rodziny gwarantuje jej członkom zapłacenie jak najniższych podatków lub nawet ich całkowite uniknięcie.

Kolejnym dokumentem kolekcji amerykańskiej jest kodycył, który modyfikuje postanowienia sporządzonego wcześniej testamentu i wchodzi w życie po jego dacie. W polskim prawie obecnie nie funkcjonuje ten gatunek; zmiany lub odwołanie testamentu dokonywane są poprzez sporządzenie nowego dokumentu. Kodycył jest dopuszczalny w USA, lecz współcześnie uważany jest za przestarzały. Rekomendowane są nowe testamety dla zmiany decyzji testatora. Do kodycyłu dołącza się wcześniej sporządzony testament.

W polskim systemie prawnym niemożliwe jest utworzenie funduszu/trustu powierniczego. W USA fundusz taki ustanawiany jest bądź na mocy testamentu, bądź jako osobny dokument, który zaczyna działać dopiero po śmierci spadkodawcy. Trust pozwala na zaoszczędzenie znacznych kwot, które byłyby zapłacone w postaci podatku spadkowego. Troska o poniesienie jak najniższych kosztów związanych z dziedziczeniem wydaje się jedną z głównych motywacji tworzenia wielorakich okołotestamentowych konstrukcji prawnych w USA.

Nie funkcjonuje także w polskim systemie prawnym tzw. *living trust* 'trust osoby żyjącej', czyli fundusz powierniczy, zakładany za życia właściciela i na czas jego życia, ani testament życia, w którym określona osoba wyraża zgodę lub zakaz podtrzymywania życia lub stosowania na niej zabiegów medycznych w sytuacji, gdy grozi jej nieuchronna śmierć lub utrata przytomności. Od 2006 r. trwa na ten temat dyskusja, ale wobec kontrowersyjnych opinii różnych opcji politycznych, dotychczas nie został osiągnięty consensus w tej sprawie. Sytuacja ta świadczy o szybszym reagowaniu amerykańskiego systemu prawnego na zmiany spowodowane postępowaniem nauk medycznych, jak i zmiany światopoglądowe społeczeństwa. Być może to także pochodna bardziej rozpowszechnionego stosowania procedur podtrzymywania życia w USA niż w Polsce i większa częstotliwość występowania takich dylematów. Ponadto oświadczenie takie może budzić skojarzenia z eutanazją, której przeciwnie są szerokie środowiska katolickie w naszym kraju.

DO MOJEJ RODZINY, LEKARZY I WSZYSTKICH, KTÓRZY TROSCZĄ SIĘ O MNIE

Ja, ..., będąc w pełni władz umysłowych, składam niniejsze oświadczenie jako rozporządzenie do wykonania, jeśli z jakichś powodów nie będę w stanie uczestniczyć w podejmowaniu decyzji dotyczących opieki medycznej nade mną.

Zarządzam, by procedury podtrzymujące życie zostały wstrzymane lub zaniechane, jeśli będę cierpieć na chorobę czy uraz, lub doświadczać będę ekstremalnego pogorszenia stanu umysłowego takich, że nie będzie nadziei na wyzdrowienie czy odzyskanie świadomej kondycji życia. Takie procedury podtrzymujące życie, które mogą być wstrzymane lub zaniechane obejmują bez ograniczeń operacje, antybiotyki, resuscytację krążeniowo-oddechową, sztuczne odżywianie i pojenie.

Ponadto zarządzam, by terapia taka ograniczona była jedynie do złagodzenia cierpienia, nawet jeśli skróci to moje życie. (Howell 1989, s. 163)

W obu krajach spotykane są oświadczenia woli o przekazaniu organów do transplantacji. Oświadczenie takie nie jest jednak w Polsce popularne; zwykle przyjmuje one następującą formę, dostępną w Internecie:

Moją wolą jest, by w wypadku nagłej śmierci, moje tkanki i narządy zostały przekazane do transplantacji ratując życie innym. Informuję także, że o swojej decyzji powiadomiłem swoją rodzinę i najbliższych, którzy w krytycznym momencie winni ją uszanować. (http://kreatywnosc.witryna.org/dawca_organow.htm)

Amerykańskie oświadczenie o przekazaniu organów jest dość powszechne i w wielu stanach umieszczane na prawie jazdy. Zazwyczaj brzmi ono następująco:

Zgodnie z Jednolitą Ustawą o Darach Anatomicznych niniejszym wybieram po mojej śmierci następującą opcję:

A – Oddaję każdy organ lub części ciała

B – Oddaję rozrusznik serca (data wszczepienia)

C – Oddaję następujące części ciała lub organy:

D – Nie oddaję żadnych organów, części ciała ani rozrusznika serca.

(Hower 2002, s. 9)

Zaleca się zamieszczanie takich decyzji w osobnych dokumentach, ze względu na możliwość zaistnienia trudności ze znalezieniem testamentu lub opóźnienia w jego otwarciu, co uniemożliwi przekazanie organów do transplantacji.

Życzenia dotyczące pochówku i związanych z tym niepokojów testatorów wykazują znaczne różnice kulturowe. Częściej pojawiają się w testamentach amerykańskich. Postanowienia takie w żadnym z omawianych krajów nie powodują powstania obowiązku prawnego, lecz jedynie obowiązek moralny. Współcześnie w społeczeństwach zachodnich przeważa kremacja, ale praktyka ta była niemożliwa jeszcze w XIX w. W Polsce, ze względu na doświadczenia historyczne, to nowy zwyczaj, który jednak znajduje coraz więcej zwolenników. W USA zdarzają się postanowienia o przekazaniu zwłok dla celów medycznych, lecz także z przeznaczeniem na inne cele (np. bębny muzyczne). W Polsce tego typu decyzje uważane byłyby za zbezczeszczenie zwłok i są kulturowo nieakceptowane. W obu krajach spotyka się życzenia nadawców związane z pogrzebem. Józef Piłsudski napisał w swojej ostatniej woli:

Nie wiem czy zechcą mnie pochować na Wawelu. Niech! Niech tylko moje serce wtedy zamknięte schowają w Wilnie, gdzie leżą moi żołnierze, co w kwietniu 1919 roku mnie jako wodzowi Wilno jako prezent pod nogi rzucili. Na kamieniu czy nagrobku wyryć motto wybrane przeze mnie dla życia. (Roman 2009)

Podobnie w USA sławne osoby często pragną szczegółowo wyreżyserować swój pochówek, np. Cole Porter prosi o przeczytanie określonych wersów z Biblii, szukając otuchy na myśl o przemijaniu:

Pragnę, aby podczas obrzędu pastor zacytował następujący ustęp z Biblii: „Jam jest życiem i zmartwychwstaniem. Ten, kto we mnie wierzy, choćby martwym był, żyć będzie, a ktokolwiek żyje i wierzy we mnie, nigdy nie umrze”. Po tym cytacie, ma zostać odmówiona modlitwa „Ojciec nasz”. Żadne inne słowa nie powinny paść podczas pogrzebu. (Howell 1989, s. 90–91)

W USA zalecany jest dodatkowy dokument zwany *letter of instructions* ‘oświadczenie o pochówku’, w którym zawarte są instrukcje związane z przekazaniem organów oraz planami pogrzebu i pochówku. Może on dodatkowo zawierać różne informacje osobiste i majątkowe, ułatwiające rodzinie lokalizację i identyfikację majątku oraz związanych z nim dokumentów.

Niektórzy testatorzy amerykańscy wyrażają swój brak zaufania do spadkobierców, sporządzając testamenty warunkowe. Może to być zakaz zawarcia powtórnego małżeństwa przez współmałżonkę, konieczność zdobycia określonego wykształcenia przez dzieci, zawarcia małżeństwa, zaakceptowanego przez wykonawców testamentu lub inne bardziej ekscentryczne żądania. Warunki mogą także dotyczyć porzucenia nałogów, a nawet żądania zgolenia wąsów! (Howell 1989, s. 36) Testamenty warunkowe nie są dopuszczalne w Polsce.

Amerykański gatunek testamentowy silniej ekspozuje prawa spadkodawcy do dysponowania swoim majątkiem po śmierci niż w prawie polskim – pozwala na łatwe wydziedziczenie bez zachowku i akceptuje nierówny podział majątku między dzieci. Istnieje więcej możliwości rozdysponowania majątku niż w Polsce, np. poprzez ustanowienie funduszu powierniczego lub założenie wspólnego konta bankowego. W Polsce niemożliwe są tego typu konstrukcje, co świadczy o większej restrykcyjności polskiego systemu fiskalnego. Dziedziczenie testamentowe i ustawowe są tu jedynymi sposobami przekazania własności po śmierci. System amerykański daje większe szanse uniknięcia płacenia podatków od spadku, to jednocześnie pochwała zaradności. Tradycja indywidualizmu amerykańskiego, wiary w samorealizację i duma z własnych osiągnięć powoduje, że masa spadkowa to narzędzie do ogłoszenia światu osobistego sukcesu spadkobierców. Skutkuje to powoływaniem fundacji i organizacji charytatywnych, które działają głosząc chwałę testatora. To budowanie pomnika, by na wieki pozostać w pamięci potomnych. W Polsce, prawdopodobnie ze względów ekonomicznych, zapisy tego typu należą do rzadkości. Można przypuszczać, że wraz ze wzrostem zamożności społeczeństwa pojawią się dalsze zmiany w prawie spadkowym. Przykładem tej tendencji jest powołanie fundacji w testamencie Wisławy Szymborskiej⁶.

W dokumentach amerykańskich widoczne jest dokładniejsze i bardziej precyzyjne sformułowanie oświadczenia woli, dokumenty są dłuższe, a niektóre ich elementy kilkakrotnie są powtarzane dla uniknięcia wątpliwości. W testamencie pojawiają się groźby i kary dla osób pragnących sprzeciwić się woli spadkodawcy (testamenty warunkowe, klauzula *in terrorem*). Znajduje się w nich więcej

⁶ Por. http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114883,11257483,Ostatnia_wola_Szymborskiej_Utworzenie_fundacji_glownym.html.

informacji faktograficznych oraz postanowienia substytucyjne, przewidujące sytuacje alternatywne do pierwotnie planowanych. Imponuje ogromna liczba podręczników dla obywateli, zawierających dokładne instrukcje dotyczące sposobu pisania ważnego prawnie testamentu i towarzyszących mu dokumentów. Państwo stara się uświadomić społeczeństwu korzyści wynikające ze sporządzania testamentu i ułatwia obywatelom dostęp do wzorców gatunkowych. W ostatnich latach także w Polsce coraz częściej pojawiają się popularne poradniki prawne. W testamentach polskich nie spotyka się wyznaczania opiekunów małoletnich dzieci, co jest standardowym segmentem w testamentach osób mających małoletnie dzieci w USA. W dokumentach amerykańskich częstym elementem jest postanowienie o spłaceniu długów, zobowiązań i kosztów pogrzebu, które mają być uregulowane w pierwszej kolejności przed podziałem majątku. To oczywista czynność także w Polsce, jednak segment ten nie pojawia się w polskich testamentach.

Testament amerykański pokazuje, że spadkodawca chce precyzyjnie uporządkować swoje sprawy materialne, nie pozostawiając miejsca na domysły i dowolność w interpretacji jego zamierzeń. Mimo że wypowiedzi mogą być budowane samodzielnie, wykorzystanie gotowych formularzy sprawia, że powstają indywidua szablonowe, pisane fachowym językiem prawniczym, przygotowane przez specjalistów. Wszystkie aspekty są w nich przewidziane i rozstrzygnięte. Zmierzają do uniknięcia prób ich podważania i mają zapobiec ewentualnym sporom na ich tle.

BIBLIOGRAFIA

- Bachtin M., 1979, *Estetika slovesnogo tvorczestva*, Moskwa.
- Bartmiński J., 2012, *Jak opisywać gatunki mowy?*, [w:] *Język a kultura*, t. 23: *Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, red. A. Burzyńska-Kamieniecka, Wrocław, s. 13–32.
- Blumenthal S. L., 2006, *The Deviance of the Will: Policing the Bounds of Testamentary Freedom in Nineteenth-century America*, "Harvard Law Review" 119.4, s. 959.
- Dębiński A., 2011, *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*, Warszawa.
- Gajda, 2001, *Gatunkowe wzorce wypowiedzi*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 255–268.
- Howell J. C., 1989, *How to Write Your Own Will*, Blue Ridge Summit.
- Hower D. R., 2002, *Wills, Trusts, and Estate Administration for the Paralegal*, Albany.
- Janecko, 1999, *Wzory aktów notarialnych*, Warszawa.
- Kotarbiński T., 1955, *Traktat o dobrej robocie*, Łódź.
- Nass H. E., 1993, *Testamenty sławnych i bogatych*, przeł. J. Głuski, Pruszków.
- Niedośpiał M., 1994, *Wzory testamentów z komentarzem*, Bielsko-Biała.
- Skwarczyńska S., 1965, *Wstęp do nauki o literaturze*, t. 3, Warszawa.
- Stelmaszczuk-Taracha W., 1996, *Jak sporządzać testament*, Lublin.
- Thomas F., 1972, *Last Will and Testament. Wills Ancient and Modern, Famous, Historic and Odd*, Newton Abbot.
- Wierzbicka A., 1999, *Język – umysł – kultura*, Warszawa.
- Wojtak M., 2001, *Wyznaczniki gatunkowe zapowiedzi*, [w:] *Nowe media. Nowe w mediach*, red. I. Borkowski, A. Woźny, Wrocław, s. 53–67.

- Wojtak M., 2004, *Gatunki prasowe*, Lublin.
- Żmigrodzka B., 1997, *Testament jako gatunek tekstu*, Katowice.
- Roman M. A., 2009, *Testament Marszałka Piłsudskiego*, <http://kurierwilenski.lt/2009/05/15/testament-mar-szalka-jozefa-pilsudskiego/>.
- http://kreatywnosc.witryna.org/dawca_organow.htm.
- http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114883,11257483,Ostatnia_wola_Szymborskiej_Utworzenie_funda-cji_glownym.html.
- <http://prawo.wieszjak.pl/encyklopedia-prawa/w/272147,Wlasnosc.html>.
- http://www.se.pl/wydarzenia/kraj/testament-violetty-villas-krzysztof-gospodarek-zostal-wydziedziczony-wszystko-dostanie-elzbieta-budz_219660.html.

Anna Dunin-Dudkowska

TESTAMENTARY GENRES AS A MIRROR OF CULTURES POLISH-AMERICAN REFLECTIONS

Keywords: genre, genre pattern, last will, codicil, letter of instructions, trust fund, living trust, living will, organ donor declaration

Summary. The genres of speech are shaped by cultural experiences of a given community and reflect its ontological and axiological interpretations. As the comparison of the testamentary genres in Poland and the US shows, there are distinct collections of genres and genre patterns in both cultures. There are considerable differences in all aspects of genre patterns (structural, pragmatic, cognitive and stylistic). The identity of the genres is determined mainly by their pragmatics – the desire to transfer testator’s property to his heirs. The American testamentary genres strongly highlight individual freedom, praise the importance of resourcefulness and individual success, and provide a more practical approach to implementation of that act.